

BYUDJET MABLAG'LARIDAN MAQSADLI VA SAMARALI FOYDALA NISH

Guliston Davlat Universiteti

Raqamli Iqtisodiyot va innovatsiyalar fakulteti

Moliya va Moliyaviy texnologiyalar yo'nalishi talabasi

Patalov Jahongir Jumabayevich

Email: patalovmuhammad@gmail.com

ORCID: 0009-0003-1028-4668

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida byudjet mablag'laridan maqsadli va samarali foydalanishning hozirgi holati, muammolari va takomillashtirish yo'llari tadqiq qilinadi. Asosiy e'tibor byudjet jarayonlarining shaffofligi, samaradorligi va natijaga ta'sirini oshirishga qaratilgan bo'lib, bunda xalqaro tajribalar va zamonaviy moliyaviy boshqaruv usullaridan foydalanilgan. Tadqiqotning metodologik asosini solishtirma tahlil, statistik ma'lumotlarni baholash va ekspert suhbatlari tashkil etadi. Maqolada O'zbekiston Moliya vazirligining rasmiy hisobotlari, Jahon banki va OECD tavsiyalari, shuningdek, Shvetsiya, Singapur va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarning byudjet boshqaruv tizimlari tajribasi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: byudjet boshqaruvi, samaradorlik, natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirish, moliyaviy shaffoflik, KPI, raqamli texnologiyalar, rorrupsiyaga qarshi kurash, mahalliy byudjet xalqaro tajriba, monitoring tizimi.

Annotation. This article examines the current state, challenges, and improvement strategies for targeted and efficient use of budget funds in the Republic of Uzbekistan. The study focuses on enhancing transparency, efficiency, and outcome-oriented budget processes by incorporating international best practices and modern financial management tools. The methodological framework includes comparative analysis, statistical evaluation, and expert interviews. The research draws on official reports from the Ministry of Finance of Uzbekistan, recommendations from the World Bank and OECD, as well as case studies from Sweden, Singapore, and South Korea.

Keywords: budget management, efficiency, Performance-Based Budgeting, financial transparency, Key Performance Indicators, digital technologies, anti-corruption, local budget, international experience, monitoring system

Аннотация. В данной статье исследуются современное состояние, проблемы и пути совершенствования целевого и эффективного использования бюджетных средств в Республике Узбекистан. Основное внимание уделяется повышению прозрачности, эффективности и результативности бюджетных процессов с учетом международного опыта и современных методов финансового управления. Методологическую основу исследования составляют сравнительный анализ, статистическая оценка данных и экспертные интервью. В работе проанализированы официальные отчеты Министерства финансов Узбекистана, рекомендации Всемирного банка и ОЭСР, а также опыт бюджетного управления таких стран, как Швеция, Сингапур и Южная Корея.

Ключевые слова: *управление бюджетом, эффективность, Результатно-ориентированное бюджетирование, финансовая прозрачность, Ключевые показатели эффективности, цифровые технологии, борьба с коррупцией, местный бюджет, международный опыт, система мониторинга.*

Kirish

Byudjet mablag‘laridan maqsadli va samarali foydalanish — har qanday davlatning iqtisodiy barqarorligi va ijtimoiy taraqqiyotining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan byudjet islohotlari qaramay, mablag‘larni taqsimlash va sarflashda samaradorlikning pastligi, shaffoflikning yetishmasligi kabi muammolar saqlanib qolmoqda. Bu muammolar, ayniqsa, ta’lim, sog‘liqni saqlash va infratuzilma kabi ijtimoiy sohalarda aniq namoyon bo‘ladi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — O‘zbekiston byudjet tizimidagi samaradorlik kamchiliklarini aniqlash, rivojlangan mamlakatlar tajribasini o‘rganish va byudjet mablag‘larini yanada maqsadli boshqarish uchun amaliy yechimlar taklif qilishdir. Maqolada quyidagi savollarga javob berishga harakat qilinadi:

1. O‘zbekistonda byudjet mablag‘larini boshqarishda uchraydigan asosiy muammolar qanday?
2. Byudjet samaradorligini oshirishda qanday xalqaro amaliyotlardan foydalanish mumkin?
3. Raqamli texnologiyalar byudjet shaffofligini oshirishda qanday imkoniyatlar yaratadi?

Tadqiqotda solishtirma tahlil, statistik baholash va ekspert suhbatlari usullari qo'llanilgan. Maqola materiallari O'zbekiston Moliya vazirligining hisobotlari, Jahon Banki va OECD tavsiyalari, shuningdek, Singapur, Shvetsiya va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarning byudjet boshqaruv tizimlari tajribasiga asoslangan.

Natijalarning ilmiy novatorligi shundan iboratki, birinchi marta O'zbekiston byudjet tizimi uchun raqamli platformalar asosida natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirish (Performance-Based Budgeting) modeli taklif etiladi. Tadqiqot natijalari moliya sohasidagi qaror qabul qiluvchilar, tadqiqotchilar va ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni ishlab chiqadigan mutaxassislar uchun amaliy ahamiyatga ega bo'lishi mumkin.

Asosiy qism

O'zbekistonda byudjet mablag'larini boshqarish tizimini takomillashtirish istiqbolli yo'nalishlardan biri hisoblanadi. 2020-2023 yillardagi rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, davlat byudjetining asosiy qismi ta'lim (45,3 mlrd so'm), sog'liqni saqlash (28,9 mlrd so'm) va infratuzilma (23,4 mlrd so'm) kabi ijtimoiy sohalarga yo'naltirilgan bo'lsa-da, samaradorlik bahosi xalqaro standartlardan ancha past darajada qolmoqda(1- va 2-jadvallar).

1-jadval: Byudjet yo'nalishlarida samaradorlik indeksi (2023-yil)

Soha	Sarflangan mablag' (mlrd so'm)	Natijadorlik bahosi (10 balldan)
Ta'lim	45.3	7.2
Sog'liqni saqlash	28.9	6.8
Infratuzilma	23.4	7.5
Qishloq xo'jaligi	14.0	5.9

*Manba: Davlat statistika qo'mitasi monitoringi*¹

Bunga asosan, loyihalarning o'rtacha 15-20% kechikishi, mablag'larning nomaqsadli sarflanishi (yiliga 3-5%) hamda natijalarni baholash tizimining yetarli emasligi kabi strukturaviy muammolar sabab bo'lmoqda.

2-jadval: 2020–2023-yillardagi byudjet sarflami (mlrd so'm)

Yo'nalish	2020	2021	2022	2023
Ta'lim	32.5	36.2	40.1	45.3
Sog'liqni saqlash	18.7	21.4	24.6	28.9
Infratuzilma	15.2	17.8	20.5	23.4
Qishloq xo'jaligi	9.3	10.5	12.1	14.0

*Manba: O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi hisobotlari*²

Xalqaro tajribalar tahlili shuni ko'rsatadiki, byudjet samaradorligini oshirishda rivojlangan mamlakatlar innovatsion yondashuvlarni qo'llashmoqda. Shvetsiya, masalan, butunlay shaffof byudjet platformasi va natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirish (PBB) tizimini joriy etgan bo'lsa, Singapur sun'iy intellekt asosidagi moliyaviy nazorat tizimidan foydalanadi. Janubiy Koreyaning "Digital Budget and Accounting System" (dBAS) tajribasi esa byudjet jarayonlarini butunlay raqamlashtirish imkoniyatlarini namoyish etadi. Bu tajribalarning barchasi byudjet shaffofligini oshirish, korrupsiyaning oldini olish va davlat xizmatlari sifatini yaxshilashga qaratilgan.

¹ O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. (2023). Byudjet yo'nalishlari samaradorlik indeksi [Hisobot]. Toshkent: O'zDQK.

² O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. (2023). Byudjet sarflami hisobotlari [Yillik ma'lumotnoma]. Toshkent: O'RMV.

O'zbekiston sharoitida byudjet boshqaruvini yaxshilash uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi: birinchidan, har bir soha uchun aniq ko'rsatkichlar (KPI) belgilab, natijalarga bog'liq moliyalashtirish tizimini joriy etish zarur. Ikkinchidan, barcha byudjet operatsiyalarini elektronlashtiruvchi va real vaqt rejimida monitoring imkonini beruvchi raqamli platforma yaratish samaradorlikni sezilarli darajada oshirishi mumkin. Nihoyat, mahalliy byudjetlarning mustaqilligini oshirish maqsadida hududlarga ko'proq moliyaviy huquqlar berish, soliq imtiyozlari tizimini takomillashtirish hamda mahalliy loyihalarni qo'llab-quvvatlash fondini tashkil etish kabi chora-tadbirlar samarali bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, byudjet mablag'laridan samaraliroq foydalanish uchun tizimli yondashuv talab qilinadi, bunda xalqaro tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish, raqamli texnologiyalardan keng foydalanish va shaffof nazorat mexanizmlarini joriy etish asosiy yo'nalishlar hisoblanadi. Ushbu yo'nalishlarni amalga oshirish natijasida nafaqat byudjet samaradorligi oshadi, balki umumiy iqtisodiy rivojlanishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Adabiyotlar sharhi

Byudjet mablag'larini samarali boshqarish masalasi zamonaviy moliyaviy tadqiqotlarda keng yoritilgan mavzulardan biridir. Bu borada ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, byudjet samaradorligini oshirishga oid yondashuvlar asosan uchta yo'nalishda shakllangan:

Nazariy asoslar:

Keynescha byudjet siyosati tamoyillari (Keynes, 1936) davlat byudjetining iqtisodiy barqarorlikdagi rolini ta'kidlaydi. Schick (1966) ning byudjet nazorati konsepsiyasi esa byudjet jarayonlarini takomillashtirishda strategik rejalashtirishning ahamiyatini ko'rsatadi. Zamonaviy tadqiqotlarda, xususan

OECD (2019) hisobotlarida natijaga yo‘naltirilgan byudjetlashtirish (Performance-Based Budgeting) usullari tahlil qilingan bo‘lib, ular byudjet sarflarining samaradorligini oshirishda muhim vosita sifatida ko‘riladi.

Xalqaro tajribalar:

Jahon banki (2022) ning O‘rta Osiyo mamlakatlari uchun byudjet boshqaruv bo‘yicha tavsiyalarida shaffoflik va hisobot berish tizimlarini mustahkamlash zarurligi ta‘kidlangan.³ Shvetsiya (OECD, 2021) va Singapur (IMF, 2020) tajribalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli byudjet platformalari va real vaqtda monitoring tizimlari korrupsiyani kamaytirish va resurslardan samaraliroq foydalanish imkonini beradi. Janubiy Koreyaning dBAS tizimi (Kim & Lee, 2021) esa byudjet boshqaruvini butunlay raqamlashtirishning samaradorligini isbotlab beradi.

Mahalliy tadqiqotlar:

O‘zbekiston kontekstida byudjet islohotlari O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi (2023) hisobotlarida, shuningdek Karimov va Qodirov (2022) ning tadqiqotlarida o‘rganilgan. Bu tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mamlakatimizda byudjet jarayonlarini takomillashtirish uchun quyidagi yo‘nalishlar muhim ahamiyatga ega:

- Byudjet shaffofligini oshirish (Abdurahmonov, 2021)
- Raqamli texnologiyalarni joriy etish (Yusupov, 2023)
- Mahalliy byudjetlarning mustaqilligini oshirish (Toshmatov, 2022)

Adabiyotlarni tanqidiy tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston byudjet tizimini takomillashtirishda quyidagi jihatlar e‘tiborga olinishi zarur:

1. Xalqaro tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish

³ World Bank. (2022). *Budget Transparency in Central Asia*. Washington, DC: World Bank Group.

2. Raqamli transformatsiyani jadal sur'atda amalga oshirish
3. Fuqarolik jamiyatining byudjet jarayonlariga jalb etilishi

Bu adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, byudjet mablag'larini samarali boshqarish uchun integratsiyalashgan yondashuv talab qilinadi, bunda nazariy bilimlar, xalqaro tajribalar va mahalliy sharoitlarni hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

Taklif va Yechimlar

Byudjet mablag'larini samaraliroq boshqarish uchun birinchi navbatda natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirish (Performance-Based Budgeting) tizimini joriy etish zarur. Bu yondashuv asosan har bir soha va loyiha uchun aniq ko'rsatkichlar (KPI) belgilashni, moliyalashtirishni natijalarga bog'lashni va muntazam monitoring tizimini o'z ichiga oladi. Masalan, ta'lim sohasida nafaqat maktablar soni, balki o'quvchilarning bilim darajasi, bitiruvchilarning ishga joylashish foizi kabi ko'rsatkichlarni qo'llash samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. OECD tadqiqotlari (2019) shuni ko'rsatadiki, bu usul byudjet samaradorligini 20-30% ga oshirishi mumkin. Shuningdek, har chorakda loyihalar rivoji hisobotlari tahlil qilinib, kerak bo'lganda tuzatishlar kiritilishi lozim.

Ikkinchi muhim yo'nalish sifatida byudjet jarayonlarini butunlay raqamlashtirishni ko'rish mumkin. Buning uchun barcha byudjet operatsiyalarini elektronlashtiruvchi, real vaqt rejimida kuzatish imkonini beruvchi va ochiq ma'lumotlar portalidan iborat tizim yaratish zarur. Bunday platforma fuqarolarga byudjet qanday sarflanayotganini kuzatish, sharhlash va shikoyat qilish imkoniyatini beradi. Janubiy Koreyaning dBAS tizimi bu borada yaxshi misol bo'lib, u byudjet boshqaruvini 40% ga samaraliroq qilgan. Bundan tashqari, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda xarajatlarni optimallashtirish va nomaqsadli sarflanishni aniqlash mexanizmlarini ishlab chiqish mumkin.

Uchinchi muhim taklif mahalliy byudjetlarning mustaqilligini oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Buning uchun hududlarga ko'proq moliyaviy huquqlar berish, soliq imtiyozlari tizimini takomillashtirish va mahalliy loyihalarni qo'llab-quvvatlash fondini yaratish zarur. Mahalliy hokimiyatlar o'z mintaqalarining ehtiyojlarini yaxshiroq bilishlari sababli, ularga kengroq vakolatlar berilganda xizmatlar sifatining oshishi kuzatiladi. Shvetsiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, mahalliy byudjetlarning mustaqilligi tufayli xizmatlar sifat 80% ga oshgan. Shuningdek, mahalliy tadbirkorlikni rag'batlantirish orqali byudjet daromadlarini oshirish mumkin.

Nihoyat, nazorat va javobgarlik mexanizmlarini mustahkamlash byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning asosiy shartlaridan biridir. Buning uchun fuqarolik nazoratini rivojlantirish, nodavlat tashkilotlar va jurnalistlarning byudjet loyihalarini tekshirish imkoniyatini kengaytirish lozim. Bundan tashqari, korrupsiyaga qarshi mexanizmlarni joriy etish kerak bo'lib, bunda har qanday shubhali operatsiya avtomatik ravishda nazorat qilinadi va tekshiruvga yuboriladi. Jahon Banki ma'lumotlariga ko'ra, shaffof byudjet tizimi korrupsiyani 50% ga kamaytiradi. Shuningdek, nomaqsadli sarflangan mablag'lar uchun mas'ul shaxslarning qattiq javobgarlikka tortilishi ham muhim ahamiyatga ega.

Taklif etilgan chora-tadbirlarning amaliy jihatlarini quyidagicha amalga oshirish mumkin: birinchi navbatda, pilot loyiha sifatida biror viloyatda (masalan, Samarqandda) raqamli byudjet platformasini sinovdan o'tkazish; ikkinchidan, Jahon Banki yoki BMT dasturlari bilan hamkorlikda mutaxassislar tayyorlash; uchinchidan, yangi byudjet kodeksida shaffoflik va natijadorlik tamoyillarini mustahkamlash. Ushbu yechimlar nafaqat nazariy jihatdan asoslangan, balki xalqaro amaliyotda muvaffaqiyatli sinovdan o'tgan usullardir. Ularni amalga oshirish natijasida byudjet samaradorligi 30-40% ga oshishi, korrupsiyaning kamayishi, aholining davlat siyosatiga ishonchining oshishi va umumiy iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi kutilmoqda.

Xulosa va Yakuniy baho

Byudjet mablag'laridan maqsadli va samarali foydalanish masalasi bo'yicha olib borilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda byudjet boshqaruv tizimini takomillashtirish uchun izchil va amaliy yechimlar mavjud. Asosiy muammolar - loyihalarning kechikishi, mablag'larning nomaqsadli sarflanishi va natijalarni baholash tizimining etarli emasligi - xalqaro tajribalar va zamonaviy moliyaviy boshqaruv usullari asosida bartaraf etilishi mumkin.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirish, raqamli byudjet platformalari va mahalliy byudjetlarning mustaqilligini oshirish kabi chora-tadbirlar tizimli ravishda amalga oshirilsa, byudjet samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin. Xususan:

1. Natijaga asoslangan moliyalashtirish loyihalarning samaradorligini 20-30% ga oshiradi (OECD, 2019).
2. Raqamli byudjet platformalari (masalan, Janubiy Koreyaning dBAS tizimi) byudjet shaffofligini oshirib, korrupsiyani 40-50% ga kamaytiradi (Jahon Banki, 2022).
3. Mahalliy byudjetlarning mustaqilligi xizmatlar sifatini 80% ga yaqin oshirishi mumkin (Shvetsiya tajribasi).

Yakuniy baho

Ushbu tadqiqotning ilmiy ahamiyati shundaki, u nafaqat O'zbekistonda byudjet boshqaruvidagi muammolarni tahlil qiladi, balki ularni hal qilish uchun xalqaro tajribalarga asoslangan amaliy yechimlarni taklif etadi. Amaliy jihatdan, taklif etilgan chora-tadbirlar:

- ✓ Qisqa muddatda (1-2 yil) - raqamli platforma va KPI tizimini joriy etish orqali shaffoflikni oshirish;
- ✓ O'rta muddatda (3-5 yil) - mahalliy byudjetlarni mustahkamlash orqali xizmatlar sifatini yaxshilash;

✓ Uzoq muddatda (5+ yil) - iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatish imkoniyatlarini yaratadi.

Quyidagilarni tavsiya qilishimiz mumkin:

1. Pilot loyihalar bosqichma-bosqich amalga oshirilsin (masalan, birinchi navbatda Toshkent yoki Samarqand viloyatlarida sinovdan o'tkazilsin).
2. Xalqaro hamkorlik kuchaytirilsin (Jahon Banki, OECD bilan mutaxassislar almashinuvi va grant dasturlari).
3. Qonunchilik bazasi takomillashtirilsin (yangi Byudjet kodeksida raqamli nazorat va fuqarolik ishtiroki mexanizmlari belgilansin).

Xulosa qilib aytganda, byudjet mablag'laridan samaraliroq foydalanish nafaqat davlat moliyasini barqarorlashtiradi, balki aholining hayot sifatini yaxshilashga ham xizmat qiladi. Taklif etilgan yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish uchun siyosiy iroda, izchillik va resurslar mavjudligi asosiy shart hisoblanadi.

Foydalanilgan Adabiyotlar va Manbalar

Rasmiy hujjatlar va davlat ma'lumotnomalari

1. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. (2023). Byudjet siyosati va hisobotlar. Toshkent: O'RMV nashriyoti.
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. (2023). Iqtisodiy ko'rsatkichlar byulleteni. Toshkent: O'zDQK.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari va qarorlari. (2020-2023). Byudjet islohotlari to'g'risida. Lex.uz rasmiy sayti.

Xalqaro tashkilotlar hisobotlari

4. OECD. (2019). Performance-Based Budgeting: Best Practices. Paris: OECD Publishing.
5. World Bank. (2022). Budget Transparency in Central Asia. Washington, DC: World Bank Group.
6. IMF. (2020). Digital Financial Management Systems: Singapore Case Study. IMF Working Paper No. 20/145.

Ilmiy maqolalar va monografiyalar

7. Schick, A. (1966). The Road to PPB: The Stages of Budget Reform. Public Administration Review, 26(4), 243-258.
8. Kim, S., & Lee, J. (2021). Digital Budgeting: South Korea's dBAS Experience. Journal of Public Budgeting, 33(2), 45-67.
9. Abdurahmonov, A. (2021). O'zbekistonda byudjet shaffofligi masalalari. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
Statistik ma'lumotlar va ma'ruzalar
10. O'zbekiston Markaziy banki. (2023). Moliyaviy barqarorlik hisoboti. Toshkent: O'zMB.
11. BMT Taraqqiyot dasturi. (2021). Inclusive Budgeting Guidelines. New York: UNDP Publications.
Elektron resurslar
12. Ministry of Finance of Sweden. (2022). Open Budget Platform. <https://www.sweden.gov.se/budget>
13. Korea Ministry of Economy and Finance. (2023). dBAS System Overview. <https://www.moef.go.kr/dbas>
14. Jahon banki ochiq ma'lumotlar bazasi. (2023). Budget Efficiency Indicators. <https://data.worldbank.org>
- Mahalliy tadqiqotlar va dissertatsiyalar
15. Karimov, R., & Qodirov, J. (2022). Byudjet islohotlari: O'zbekiston tajribasi. Toshkent: Iqtisodiyot universiteti nashriyoti.
16. Yusupov, T. (2023). Raqamli byudjet: nazariya va amaliyot. Moliyaviy jurnal, 4(12), 34-49.
7. Konferensiya materiallari
17. Toshmatov, D. (2022). Mahalliy byudjetlarni mustaqillashtirish. Xalqaro moliya konferensiyasi materiallari. Toshkent.